

kaynaklar ve ikinci dereceden kaynaklar, müellif ismiyle alfabetik olarak tanzim edilmiştir. Bu bibliyografik liste, sahaya ilgi duyan araştırmacılar için faydalı olacak niteliktedir. (s. 152, 160) Alfabetik olarak tertip olunan genel indeks, kitabın kullanımını kolaylaştırmaktadır. (s. 161-167) Kezâ kitabın sonunda ilave olarak verilen vakfiyye metinleri, hân-kâhlarla ilgili resim ve planlar konuya canlılık kazandırmakta, okuyucuya somut bir fikir vermektedir.

Ciddi bir emeğin ve yorucu bir araştırmanın mahsulü olan bu kitap, Tasavvuf Tarihi için önemli bir kaynak olduğu kadar, şüphesiz Sosyal Tarih araştırmaları için de gözden ırak tutulmaması gereken bir eserdir.

Mehmet Ali BEYHAN

Ahmed İzzet Paşa, *Feryadım*, I, Nehir Yayınları, İstanbul 1992, s.

1919 yılında başladığı ve Meşrutiyet'ten başlayarak hayatım anlatmak istediği bir eser yazmaya başlamış olan Ahmed İzzet Paşa, emekliye sevk edildikten sonra kaleme aldığı hatıratım 1924 yılında tamamlamıştır. Hatıratının bir bölümü, «Die Denkwürdigkeiten Des Marschalls Ahmed İzzet Pascha; Ein Kritischer Beitrag Zur Schuldsfrage» adı altında Alman gazeteci ve yazar Karl Klinghard tarafından Almanca'ya çevrilerek, 1927 yılında Leibzig'te K. F. Kochler Yayınevi tarafından neşredilmiştir. Türkçesi, «Mareşal Ahmed İzzet Paşa'nın Anıları; Savaş Suçları Sorununa eleştirel bir katkı» olan bu eser, Osmanlı Devletini I. Cihan Harbi'ne götüren olayları ihtiva etmektedir. Ayrıca, Fransız İhtilali'ne kadar Osmanlı Devleti'nde yapılan ıslahat hareketleri, Tanzimat ve Islahat Fermanları, II. Abdülhamid dönemi siyasî ve askerî olayları, Yemen, Trablusgarp, Balkan Harpleri, I. Cihan Harbi ve Türkiye'nin harbe girmesi anlatılmaktadır. Hatıratın bir bölümünün Almanca olarak neşredilmesinden sonra, eserin orjinal metnini «Akşam Gazetesi» 1928 yılında yayımlamaya talip olmuş ve 12 Nisan-7 Haziran 1928 tarihleri arasında 51 tefrika yayımlanmıştır. Son derece ilgi çekmiş olduğu anlaşılan hatırat, met-

nin dili itibariyle o dönemde «Türkçe'nin arındırılması» yolunda yapılan çalışmalara ters düştüğü gerekçesiyle yayımı durdurulmuştur.¹ Ancak, Paşa'nın Hatıratı'yla ilgili beklentilerin ve muhtevasının tedirginlik yaratmış olduğu ve böyle bir dil sorunu gerekçesiyle yayımının durdurulduğunu düşünebiliriz. Akşam Gazetesi'nde, «Müşir Ahmed İzzet Paşa'nın Hatıratı, Harb-i Umûmi'nin Vuku' ve Ziya'mda Mes'uller ve Mes'uliyetler» adı altında neşredilen hatırat, bazı ayrıntılar hariç tutulursa, Almanca olarak yayımlanmış hatıratın özetlenmiş bir halidir.² Konu itibariyle I. Cihan Harbi ve onu hazırlayan sebepleri ele alan bu eser, yayımına ara verilmesi yüzünden ancak Balkan Harbi'nin sonuna kadar gelişen olayları ihtiva etmektedir. Esas Hatırat ise, çok daha muhtasar olup, doğumundan emekliye sevk edilmesine kadar cereyan eden hadiseleri kapsamaktadır.

1980 yılında babasının hatıratım yayımlamaya karar vermiş olan Süheyl İzzet Furgaç, muhtelif sebepler yüzünden buna muvaffak olamamıştır. Nihayet bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra, iki cilt halinde yayıma hazırlanan hatıratın I. cildi 1992 Mayıs'ında «Nehir Yayınları» arasında çıkmıştır. Hatıratın I. cildinde doğumundan Birinci Cihan Harbi'nin sonuna kadar, kendisinin de fiilen görev aldığı siyasî ve askerî faaliyetler anlatılmaktadır. Henüz basımı tamamlanmamış olan II. ciltte ise sadâret dönemi ve sonrası kabineler ile, Tevfik Paşa kabinesinde önce Dâhiliye, daha sonra Hâriciye nazırlığı sırasında cereyan eden hadiseler yer almaktadır. Hatıratın orjinal metni, bugünkü Türkçe'ye sadeleştirilirken azâmî özen gösterilmişse de, bazı yerlerde metne göre anlam ve ifade bozukluklarının meydana geldiği görülmektedir.³ Yine de böyle kıymetli bir eser titiz bir çalışma ile,

1 Ahmed İzzet Paşa, *Feryâdım*, İstanbul 1992, s. VII.

2 Kari Klinghard, Ahmed İzzet Paşa'nın kendisine tereddütsüz verdiği kısaltma özgürlüğüne rağmen, esas metni tamamiyle ve değiştirmeden verdiğini söylemektedir. Bk. Karl Klinghard, «*Die Denkwürdigkeiten Des Marchalls Ahmed İzzet Pascha*» Leipzig 1927, s. 19.

Gerçekten, Klinghard'ın orjinal metne sadık kalmış olduğu ve iki bölüm hariç, karakteristik paragraflamayı dahi değiştirmemeye özen göstermiş olduğu anlaşılmaktadır.

3 Bu hususla ilgili olarak eserin 213. sayfasının üçüncü paragrafı ile 289. sayfanın üçüncü paragrafları misal teşkil etmektedir.

sadeleştirilerek bugünkü nesillere kazandırıldığı için kendisini kutlarız. Esere bazı vesika ve eklerin ilâve edilerek, bir de indeks konulması ayrı bir kazanç olarak kabul edilmelidir.

Derin bir tarih ve kültür birikimine sahip olan Ahmed İzzet Paşa, *Hatıratı*'nın I. cildinde, son derece akıcı bir üslup ve tarafsız bir gözlemlerle Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve bunu hazırlayan iç ve dış hadiseleri gözler önüne sermektedir. Ahmed İzzet Paşa, üç kısım olarak hazırladığı hatıratında 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, Yemen İsyanı ve Balkan Harbi'nin ikinci evresi gibi fiilen görev aldığı meseleler ile II. Abdülhamid dönemi hakkında son derece ilginç bilgiler vermekte ve bunların tahlillerini yapmaktadır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya savaşma girmesini çok büyük bir «hata», millete karşı işlenmiş bir «hiyanet» ve «cinayet» olarak nitelendiren Ahmed İzzet Paşa, Türk ordularının çarpıştığı cephelele ile cihan harbindeki askerî ve siyasî hizmetleri hakkında son derece kıymetli bilgiler vermektedir. Eser bütün bu nitelikleriyle yakın tarihimize ışık tutan önemli bir kaynak özelliğini taşımaktadır.

Ahmed İzzet Paşa, askerlik mesleğinin en yüksek rütbesi olan mareşalliğe kadar yükselmiş, âyan üyeliği, sadrâzamlık, meclis-i vükela azalığı, dâhiliye ve hâriciye nazırlıklarında bulunmuş, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yetişen seçkin devlet adamlarından biridir. Aynı zamanda İmparatorluğu'nun son hâriciye nâzırıdır. Bilhassa Yemen Meselesi'nin hallinde, Balkan ve Birinci Cihan Harpleri'nde büyük yararlılıklar göstermiş, Erkân-ı Harbiye Reisliği ve Harbiye Nazırlığı sırasında unutulmaz hizmetler vermiştir. Avrupa ordularının da yakından tanıdığı ve takdir ettiği Mareşal Ahmed İzzet Paşa Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinin en kıymetli ve seçkin komutanlarındanıdır. Her zaman zor günlerin adamı olarak, onun bilgi ve tecrübelerine başvurulmuş ve hangi şartlar altında olursa olsun verilen her görevi kabul ederek, muvaffakiyetle neticelendirmeye çalışmıştır. Bu sebeple sadâreti ve Millî Mücadele döneminde görev aldığı İstanbul hükümetlerinde bile, dost ve düşman herkes tarafından varlığı daima hesaba katılması gereken bir devlet adamı vasfını korumuştur. Millî Mücadele'de İngilizlerin ve Damat Ferit Paşa'nın bütün baskılarına

rağmen Kuvâ-yı Millîye'ye yardım etmekten asla çekinmemiştir.⁴ Askeri ve politik kariyerindeki başarı grafiğine rağmen, kendisini daima parti politikalarından uzak tutmuş, memleketin gelişmesine yönelik çabalara her zaman destek vermiştir. Onu sevenlerin ısrarı üzerine kaleme aldığı bu kıymetli eserde, geçmişten geleceğe uzanan köprüde gelecek nesiller için çıkartılacak önemli dersler vardır. Bu bakımdan tarihi yaşamaktan yazmaya vakit bulabilmiş olması büyük bir talih sayılmalıdır. Vatan ve millete hizmetten başka bir düşüncesi olmamış olan bu büyük asker, daha sonra hizmetleri takdir edilememiş bir şahıs olarak bir köşede unutulmaya terk olunmasına, âdeta uğramış olduğu haksızlık, ağır tenkid, ta'riz ve iftiralara karşı cevap olmak üzere bu hatıratını kaleme almıştır. O, sebepler ne olursa olsun, devletin yani hasta adamın ölüme mahkûm edilmiş olmasını asla kabul etmemiştir. Hadiseleri tahlil ederken insan ve şahsiyet faktörünü ön plânda tutan Ahmed İzzet Paşa, hatıratının hemen her bölümünde devletin ve milletin içine düşmüş olduğu felaketler ve bu felaketlere mani olamayışının derin üzüntüsü içerisinde. Aslında eser, asırlara hükmeden bir büyük devletin yıkılış hikâyesidir. Eserine, «*Feryâdım*» adını vermesi, devletin âkibetiyle kendi hayatını ve mâruz kaldığı hareketi özdeşirmesi hasebiyledir. Bu bakımdan esere verilen ad bir anlamda onun *feryâdıdır*. Bu eser aynı zamanda çöküşe doğru uzanan yolda Osmanlı Devleti'nin kaderine ağlayan bir büyük asker ve devlet adamının *feryâdıdır*. Hatıratın diğer II. cildinin de bir an evvel yayımlanmasını dilemekteyiz.⁵

Metin AYIŞIĞI

⁴ Bu hususta daha geniş bilgi için bk. Metin Ayışığı, «*Mareşal Ahmed İzzet Paşa'nın Askerî ve Siyasî Hayatı*», Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bil. Enst. Tarih Bl. Yakınçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul 1991 (Tez, Türk Tarih Kurumu tarafından basılmaktadır.)

⁵ Bu arada eserin ikinci cildi de yayımlanmış bulunmaktadır.